

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ОСІБ З ОБМЕЖЕНОЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

Стаття присвячена дослідженню проблем мотивації праці осіб з обмеженою конкурентоспроможністю. Проаналізовані чинники, що перешкоджають мотивації праці осіб з обмеженими фізичними можливостями. Запропоновані напрямки удосконалення системи мотивації праці осіб з обмеженою конкурентоспроможністю.

Вступ. Перехід України до ринкової економіки надає надзвичайної актуальності вивченню проблем мотивації конкурентоспроможної праці. Від глибокого осмислення сутності та ролі економічних регуляторів конкурентоспроможності у сфері праці залежить успіх протидії безробіттю, явищу, яке загрожує соціально-економічній та політичній стабільності українського суспільства та сприятиме прискоренню процесів побудови інноваційної соціально орієнтованої моделі економіки України.

Дослідженню ролі окремих чинників регулювання зайнятості і мотивації ефективної праці значну увагу приділяли такі економісти світового рівня, як Г. Бекер, Дж.М. Кейнс, А. Маршалл, А.Філіпс, М. Фрідмен. В роботах таких відомих вітчизняних економістів, як С. Бандур, Д. Богиня, Т. Заяць, Е. Лібанова, В. Онікієнко досліджуються загальні питання відтворення зайнятості; функціонування ринку праці, особливості його формування в перехідній економіці України. В публікаціях М. Семикіної всебічно обґрунтовано взаємозв'язок конкурентоспроможності економіки держави та суб'єктів господарювання зі станом мотивації до праці, закономірності формування конкурентних відносин на ринку праці. В роботах Г. Купалової, О. Лесько ґрунтовно висвітлені питання зайнятості та професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Водночас проблеми мотивації праці осіб з обмеженою конкурентоспроможністю, до яких ми відносимо інвалідів, безробітних, незайнятих молодих людей, пенсіонерів залишились поза увагою вітчизняних дослідників. Разом з тим, одним з пріоритетів державної політики України в умовах побудови соціально орієнтованої економіки має бути суспільна інтеграція осіб з високим ризиком відчуження від громадянських і соціальних прав. Тому питання забезпечення трудових прав, створення ефективної системи мотивації до праці громадян, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці, насамперед осіб з обмеженими фізичними можливостями, набувають сьогодні особливої актуальності.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є діагностика трудових мотивів осіб з обмеженими фізичними можливостями, аналіз чинників, що перешкоджають реалізації трудового потенціалу інвалідів та пошук важелів соціально-економічного впливу на удосконалення мотиваційного забезпечення їх праці.

Результати. Ринкові перетворення економіки України обумовлюють зростання трудової мотивації громадян з особливими потребами. Це, передусім, економічні чинники, зумовлені низьким розміром пенсій та допомоги по інвалідності. За статистичними даними середній розмір місячної пенсії за інвалідністю станом на 1.01.2004 р. становив для інвалідів I групи 166,2 грн. [1, с. 430], тобто ледь більше половини прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб. Очевидно, що за таких умов робота для інваліда є необхідною з точки його матеріального забезпечення. В цих умовах велика кількість інвалідів прагнуть покращення власного матеріального становища шляхом працевлаштування. За нашими оцінками, близько 15% інвалідів у Кіровоградській області готові займатись надомною працею за умови надання їм коштів на придбання швейних машин, інструментів, засобів для ремонту взуття, одягу, парасольок, годинників тощо. За умови отримання стартового капіталу 12-15% інвалідів, які проживають у сільській місцевості, бажають працювати у сфері побутового обслуговування населення, а також займатись бджільництвом, квітникарством, садівництвом.

Водночас, звернення до статистики свідчить, що лише 13% загальної кількості зареєстрованих працездатних дорослих інвалідів охоплені трудовою діяльністю. Основними причинами низького рівня трудової зайнятості інвалідів в Україні є соціально-економічні умови, високий рівень безробіття серед здорових громадян, відсутність фінансового забезпечення заходів щодо створення робочих місць для працевлаштування інвалідів, недосконалість законодавчої бази.

Наприклад, серйозною законодавчою недоробкою щодо працевлаштування інвалідів є те, що вони не можуть одержати статус безробітного. Тому державні центри зайнятості не мають правової

можливості для підвищення рівня професійної кваліфікації інвалідів, їх перенавчання, надання кредитів для ведення власного бізнесу.

Результати аналізу свідчать, що основними перешкодами на шляху працевлаштування та професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями є відсутність економічної зацікавленості керівників підприємств у створенні робочих місць для інвалідів; недостатність кількості спеціалізованих робочих місць; незадовільний рівень інформування осіб з обмеженими можливостями про звичайні й спеціалізовані робочі місця. Рівень трудової активності інвалідів залишається низьким через невідповідність професійної підготовки інвалідів попиту територіального ринку праці, незадовільний професійно-кваліфікаційний рівень, низьку конкурентоспроможність їх робочої сили. Таким чином обмежена конкурентоспроможність інвалідів є однією з основних причин низького рівня зайнятості серед інвалідів.

Зрозуміло, що низька продуктивність праці працівників-інвалідів збільшує собівартість продукції, а підвищення цін в умовах жорсткої конкуренції практично неможливе, тому прибутки спеціалізованих підприємств низькі. Крім того, підприємства інвалідів, зазвичай, велику увагу приділяють підтриманню соціальної сфери: утримують відділи реабілітації, медичні кабінети, бібліотеки, клуби, кімнати відпочинку, тому що соціальні стимули мають не меншу вагу у системі мотивації інвалідів до праці, ніж стимули економічного характеру. Таким чином, практика показує, що умови роботи організацій, які використовують працю інвалідів, набагато складніші за звичайні. Тому вони потребують підтримки з боку держави. Форми державної підтримки підприємств інвалідів можуть бути різними: пільгове оподаткування, грошові компенсації, державне замовлення, монополізація випуску окремих видів продукції, квотування закупівель, пільгове кредитування, бюджетне субсидування.

Найефективніша форма державної підтримки підприємств інвалідів – пільгове оподаткування. Вона дозволяє компенсувати частину витрат на виготовлення продукції і, відповідно, збільшити товарообіг, створювати нові робочі місця для інвалідів, зрештою підвищувати конкурентоспроможність підприємства. З нашої точки зору, для підвищення конкурентоспроможності робочої сили інвалідів варто стимулювати роботодавців до надання особам з обмеженими фізичними можливостями пріоритетного права на професійне навчання, що сприятиме і підвищенню конкурентоспроможності підприємства. Наприклад, на сьогодні плата за навчання студентів, яких направляє на навчання підприємство, здійснюється з прибутку. На нашу думку, у випадку, коли це стосується навчання чи перенавчання працівника з інвалідністю доцільно ці кошти відносити на витрати на виробництво, що зменшить частину прибутку, що підлягає оподаткуванню.

Велику роль у мотиваційному забезпеченні праці осіб з обмеженою конкурентоспроможністю має також відіграти створення сприятливих умов для становлення і розвитку малого бізнесу. Як свідчить зарубіжний досвід, в США, Західній Європі, Японії близько 60-70% робочих місць створюється в сфері малого бізнесу [2, с. 40]. В Україні, на жаль, частка працюючих у сфері малого та середнього бізнесу становить лише близько 9,0% зайнятого населення. Найменша концентрація малих підприємств спостерігається у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Кіровоградській, Луганській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Черкаській, Чернігівській областях [1].

Водночас, важлива роль малого підприємництва в національній економіці, як справедливо зазначає Г. П'ятницька, проявляється не лише через економічні, а, передусім, соціальні його функції: створення нових робочих місць; пом'якшення соціальної напруги і демократизація ринкових відносин шляхом формування середнього класу суспільства, зміні життєвих орієнтацій значної частини населення в бік активної соціальної інтеграції [2, с. 39].

Підтримка малого підприємництва має здійснюватись на основі державної стратегії по відношенню до малого бізнесу; створення ринкової регуляторної системи, перегляду податкової політики на користь малого підприємництва. На нашу думку, підприємства для інвалідів доцільно звільняти на деякий термін від оподаткування. Особливого значення для малого бізнесу інвалідів набуває майнова підтримка, яка, окрім пільгового кредитування, має включати надання в оренду майна з правом викупу у власність. Необхідними є також спрощення порядку реєстрації малих підприємств для інвалідів та надання допомоги у отриманні замовлення на виготовлення продукції.

У забезпеченні мотивації праці осіб з обмеженими можливостями значна роль має бути відведена розробці регіональної політики розвитку трудового потенціалу інвалідів, сприяння їх професійній, трудовій та соціальній реабілітації. Досвід реалізації державної соціальної політики таких країн, як Іспанія, Німеччина, Фінляндія свідчить про те, що програми професійної підготовки і перепідготовки інвалідів, а також заходи сприяння трудовій реабілітації інвалідів розробляються саме на рівні регіональних адміністрацій у співробітництві з місцевими освітніми закладами, підприємницькими асоціаціями і профспілками [3, 4]. Регіональна підтримка малого бізнесу інвалідів, на наш погляд, має полягати в реалізації таких задач:

1. сприяння підвищенню підприємницької активності шляхом надання пільг, створення економічних, соціальних і психологічних стимулів, розвитку соціального партнерства;

2. підвищення ефективності використання трудового потенціалу інвалідів шляхом сприяння в підготовці та перепідготовці осіб з обмеженими можливостями з урахуванням потреб регіону, здійснення регіонального мотиваційного моніторингу інвалідів, що бажають працевлаштування, навчання або перенавчання;
3. сприяння в реалізації бізнес-проектів для інвалідів шляхом надання їм регіональних субсидій, додаткових пільг підприємствам, які працевлаштовують інвалідів, через надання підтримки регіонального фонду держмайна в наданні приміщень підприємствам інвалідів;
4. координація і посилення зв'язків між малими підприємствами інвалідів та потенційними інвесторами, підприємствами великого бізнесу, підприємствами торгівлі за допомогою реклами в засобах масової інформації.

Ще одним важливим чинником, що сприяє подоланню дискримінаційної практики стосовно уразливих верств населення в країнах розвинутої ринкової економіки є соціальне партнерство. Як загальноприйнятій спосіб регулювання трудових відносин, соціальне партнерство характеризується рівноправністю сторін в процесі узгодження інтересів партнерів, соціальних груп, взаємодією на принципах довіри, соціальної відповідальності за розв'язання актуальних проблем соціально-економічного розвитку організації. На жаль, поки що в Україні соціальне партнерство не отримало достатнього розвитку. Суттєвим недоліком залишається нестача ринкового мислення найманих працівників, недостатнє усвідомлення своїх прав у трудових відносинах. Побоювання втратити роботу веде до замовчувань про існування низки чинників морально-етичного походження, які посилюють соціальну незахищеність. Результати досліджень Ю.Д. Петрова засвідчують, що реальні можливості захистити профспілкою інтереси працівників визнають лише 6,9% найманих працівників установ ринкової інфраструктури, а 38,7% – переконані, що „сьогодні це неможливо, оскільки профком обирається з подачі керівництва і залежить від нього” [5, с. 10].

Водночас аналіз зарубіжного досвіду переконливо свідчить, що через систему соціального партнерства можливе вирішення багатьох питань створення мотиваційного забезпечення праці осіб з особливими потребами. Наприклад, у Великобританії Конгрес профспілок проводить для працівників з інвалідністю конференції і форуми. Водночас окремі профспілки організують для працівників з інвалідністю загальнонаціональні конференції і засідання. Профспілкові працівники відповідають за проведення переговорів по підтримці питань інвалідності і за консультування на місцевому рівні і на підприємствах. В Австрії профспілки сприяють державній політиці професійної інтеграції людей з інвалідністю, пропонують власні ініціативи. Профспілки Данії виборили право для інвалідів отримувати разом з іншими працівниками допомогу по безробіттю від організації роботодавців, які чинили опір працевлаштуванню людей з обмеженими можливостями [6, с. 46-47].

Висновки. Таким чином, для удосконалення мотиваційного забезпечення праці осіб з обмеженою конкурентоспроможністю, насамперед, інвалідів, потрібні соціально-економічні важелі макроекономічного рівня: державна підтримка у вигляді пільгового оподаткування, створення стимулів для роботодавців, спрямованих на надання особам з обмеженими фізичними можливостями пріоритетного права на професійне навчання, підтримка малого підприємництва має здійснюватись на основі державної стратегії по відношенню до малого бізнесу, створення ринкової регуляторної системи, перегляду податкової політики на користь малого підприємництва, всебічний розвиток соціального партнерства. Перспективами подальших розвідок у напрямку державної політики соціальної інтеграції, професійної реабілітації і мотивації ефективної зайнятості інвалідів має стати всебічна підтримка працевлаштування і професійного навчання інвалідів, перетворення законодавства, спрямованого на забезпечення прав інвалідів на всіх стадіях професійної діяльності, перебудова відносин в системі соціального партнерства, удосконалення колективних і індивідуальних трудових договорів.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2003 рік. – К.: Вид-во „Консультант”, 2004. – 632 с.
2. П'ятницька Г. Роль малого підприємництва в процесі розбудови національної економіки та підходи до розв'язання основної суперечності його розвитку // Економіст. – 2004. – № 9. – С. 38-41.
3. Понеделко Г. Испания: социальное измерение демократических преобразований // МЭ и МО. – 2004. – № 1. – С. 80-88.
4. Соціальні трансформації: міжнародний і вітчизняний досвід (монографія / В.М. Новіков, Н.П. Сітнікова, Л.А. Мусіна, В.В. Семенов; за ред. д.е.н., проф. В.М. Новікова. – НАН України. Ін-т економіки НАНУ, 2003. – 253 с.
5. Петров Ю.Д. Регулювання соціально-трудових відносин в умовах перехідної економіки / автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к.е.н. – Київ. – 2004. – 20 с.
6. Цыганов М.Е. Интеграция инвалидов в сферу занятости: опыт стран Евросоюза // Труд за рубежом. – 2003. – № 3. – С. 28-56.